

- Jalis, M. H., Che, D., & Markwell, K. (2014). Utilising local cuisine to market Malaysia as a tourist destination. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 144, 102-110.
- Kabacık, M. (2019). Türkiye’de yöresel mutfaklar. E. Zencir Çiftçi (Ed.), *Yöresel mutfaklar içinde* (s.138-164). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pir, R. (2020). *Yiyecek içecek işletmelerinde mutfak çalışanlarının yöresel mutfağa hâkimiyetlerinin araştırılması: Ordu ili örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach (7th Edition)*. Chichester, West Sussex, UK: John Wiley & Sons.
- Serçeoğlu, N. (2014). Yöre halkının mutfak kültürünü tanıma durumunun tespit edilmesi: Erzurum ili. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4), 36-46.
- Şanlıer, N., Cömert, M., & Durlu-Özkaya, F. (2008, 21-23 Mayıs). Türk mutfağındaki geleneksel tatlı ve helvaları gençlerin tanıma durumu. 10. Gıda Kongresi’nde sunulmuş bildiri, Erzurum. Erişim tarihi: 28.03.2020, <https://www.gidadernegi.org/TR/Genel/240934965a184.pdf?DIL=1&BELGEANAH=1612&DOSYAI SIM=240934965.pdf>.
- Şengül, S., & Türkay, O. (2015). Doğu Karadeniz mutfak kültürünün sürdürülebilirliği sorunlar ve çözüm önerileri, U. Akdu, İ. Çalık (Ed.), Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (s.599-606). Trabzon: Harman Yayıncılık Bilişim Danışmanlık.
- Şengül, S., & Türkay, O. (2017). *Türkiye’nin yöresel mutfakları (1. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). *Genel bilgiler*. Erişim tarihi: 05.07.2022, <https://ordu.ktb.gov.tr/TR-106498/genel-bilgiler.html>.
- T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi. (2021). *Ordu mutfağı: yöresel ev yemekleri*. Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Kültür Yayınları - 2.
- T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi. (2022). *Çikolata kafe açıldı*. Erişim tarihi: 01.11.2022, <https://ordu.bel.tr/Haber/43353/%E2%80%9Cçikolata-kafe%E2%80%9D-acildi>.
- T.C. Ordu Valiliği. (2013). *Ordu mutfak kültürü: Doğal ürünler, sağlıklı beslenme ve nefis yemekleriyle...* . Erişim tarihi: 05.07.2022, <https://ordu.ktb.gov.tr/Eklenti/60343,ordu-mutfak-kulturu-pdf.pdf?0>.
- Toksöz, D., & Aras, S. (2016). Turistlerin seyahat motivasyonlarında yöresel mutfağın rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(Special issue 1), 174-189.
- TÜİK. (2022). *Merkezi Dağıtım Sistemi*. Erişim tarihi: 15.09.2022, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2022a). *Coğrafi işaret nedir?*. Erişim tarihi: 13.10.2022, <https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/co%C4%9Fraf-i-%C5%9Faret-nedir>.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2022b). *Türkiye’nin coğrafi işaretleri/Ordu*. Erişim tarihi: 13.10.2022, <https://ci.turkpatent.gov.tr/cograf-i-isaretler/liste?il=52&tur=&urunGrubu=&adi=>.
- Yavuz, C. (2018). Turistik destinasyonların tanıtılmasında yerel mutfaklar: Ordu vejetaryen mutfağı. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 123-141.

COVID-19: TURİSTLERİN ULUSLARARASI SEYAHAT EĞİLİMLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN PLANLI EYLEM TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ (COVID-19: AN INVESTIGATION OF FACTORS AFFECTING TOURISTS' INTERNATIONAL TRAVEL TENDENCIES WITHIN THE FRAMEWORK OF PLANNED ACTION THEORY)

Furkan BALTACI^{1*} (orcid.org/0000-0001-5362-6769)

Caner GÜÇLÜ² (orcid.org/0000-0002-3977-3815)

¹ Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Gaziantep, Türkiye

² Bitlis Eren Üniversitesi, Kanık Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği, Bitlis, Türkiye

Özet

Bu çalışmanın amacı pandemi sürecinde turistlerin uluslararası seyahat etme eğilimlerine etki eden faktörleri belirlemektir. Bu faktörler uluslararası seyahat isteği, risk algısı ve planlı davranış olarak belirlenmiştir. Ayrıca, turistlerin COVID-19 algısı ve aşı olma durumları diğer bağımsız değişkenler olarak modelde kullanılmıştır. Bu kapsamda İstanbul Havalimanı (IGA) dış hatlar terminalinden giriş ve çıkış yapan ve transfer merkezini kullanan yabancı uyruklu yolcular araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Çevrim-içi olarak oluşturulan İngilizce anket formları QR kodlar üzerinden yolculara ulaştırılmıştır. 35 gün boyunca devam eden veri toplama süreci sonunda 1480 kişiden dönüş sağlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar risk algısının uluslararası seyahat isteğini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Özel norm, tutum ve algılanan davranışsal kontrol faktörlerinden oluşan planlı davranış uluslararası seyahat isteğini olumlu yönde etkilemektedir. Turistlerin uluslararası seyahat isteği, seyahat eğilimleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. COVID-19 algısının düşük olması, risk algısının seyahat isteği üzerindeki olumsuz etkisini düşürürken, aşı olma durumu risk algısı ile seyahat isteği arasındaki ilişkiyi olumlu yönde aracılık etmektedir. Pandemi süreci tümüyle ortadan kalkmamıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar gelişmekte olan literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, uluslararası turizm hareketliliğinin önemi faktörlerinden birisi olan hava yolu firmaları ve havalimanı işletmeleri için yol gösterici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler:Planlı Eylem Teorisi, COVID-19, Risk Algısı, Seyahat Eğilimi, Turizm, Havayolu

Abstract

The aim of this study is to determine the factors affecting the international travel tendencies of tourists during the pandemic process. These factors were determined as international travel desire, risk perception and planned behavior. In addition, tourists' perception of COVID-19 and vaccination status were used in the model as other independent variables. In this context, foreign passengers entering and leaving the Istanbul Airport (IGA) international terminal and using the transfer center were determined as the universe of the research. English questionnaire forms created online were delivered to passengers via QR codes. At the end of the data collection process, which lasted for 35 days, 1480 people were returned. The results obtained in the study proved that risk perception negatively affects the desire to travel internationally. Planned behavior, which consists of subjective norm, attitude and perceived behavior control factors, positively affects the desire to travel internationally. International travel desire of tourists has a positive effect on travel tendency. While the low perception of COVID-19 reduces the negative impact of risk perception on the desire to travel, vaccination status positively mediates the relationship between risk perception and desire to travel. The pandemic process has not completely disappeared. Therefore, the results obtained will make an important contribution to the developing literature. In addition, it is a guide for airline companies and airport operators, which are one of the important factors of international tourism mobility.

Anahtar Kelimeler:Planned Behaviour Theory, COVID-19, Risk Perception, Travel Tendency, Tourism, Airline

Giriş

COVID-19 pandemisi, tüm dünyada benzeri görülmemiş bir etki meydana getirmiş ve dramatik değişikliklerin katalizörü olmuştur. Başta sağlık olmak üzere, ekonomik ve sosyal alanda büyük dezenformasyonlar yaşanmış ve Pandemi süreci, ekonomik ve sosyal krizlerin yanında psikolojik sorunları da beraberinde getirmiştir (Baltacı ve Kurar, 2022). İnsanlar evlerine kapanarak tüm sosyal ilişkilerini askıya almak zorunda kalmışlardır. Enfekte olma korkusu, bireyler arasına görünmez bir bariyer kurmuştur. Pandemiyle mücadele kapsamında alınan tedbirler ise insanlar arasında var olan psikolojik mesafeyi resmi hale getirmiştir (Long vd., 2022). Sosyal mesafe kuralları, maske zorunluluğu, kapasite sınırlandırmaları gibi uygulamalar birçok alanda zorunlu değişimlere ve yeniliklere yol açtı. Yeni normal olarak adlandırılan bu süreçte hem işletmeler hem de bireyler yeni davranış kalıplarına alışmak zorunda kaldılar (Massari vd., 2022; Rab vd., 2020). Uzun süre birçok kişiyle

* Sorumlu yazar: cguclu@beu.edu.tr

DOI: 10.33083/joghat.2022.233

kapalı alanda kalmak, insanlarda bir korku haline gelmiş ve bu durum, uzun mesafe yolculuk planlarının ve tatil düşüncelerinin askıya alınmasını beraberinde getirmiştir (Falahuddin vd., 2020).

İnsanların daha dikkatli ve tedbirli bir davranış kalıbını benimsemesi ulaşım, ekonomi, eğitim, hizmet vb. sektörlerde hizmet sunumu adına yeni uygulamaların geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Emek yoğun bir yapıda olan ve tüketici ile birebir ilişkiyi zorunlu kılan hizmet sektörü, bu yapısından dolayı değişim sürecinden fazlaca etkilenmiştir (Hao vd., 2020). COVID-19 olarak adlandırılan salgın, hizmet sektörü içerisinde yer alan turizm sektörünün neredeyse bütün işleyişini de değiştirmiştir. Turizm işletmeleri pandeminin etkisiyle hizmet süreçlerini gözden geçirmek durumunda kalmıştır (Ajagunna vd., 2022). Daha önce kalabalık yerleri tercih eden turistlerin artık daha sakin alanları seçmesi, hijyen sosyal mesafe, kişiselleştirilmiş hizmet talebi doğrultusunda değişen turist davranışları, turizm sektörü paydaşlarını yeni arayışlara itmiştir (Ianioglo ve Rissanen, 2020).

Pandemiyle etkin mücadele yönteminin olmadığı ilk zamanlarda katı bir şekilde uygulanan kurallar; aşının bulunması, basında yer alan umut verici haberler, aşılama oranının artması gibi olumlu gelişmelerle beraber yumuşamaya başlamıştır (Guo vd., 2021). Ancak bilinmektedir ki, salgın dönemlerinin fiziki etkilerinin ortadan kalkması sonrasında her şeyin normale dönmesi uzun bir süre almaktadır. Yapılan birçok çalışma, bu tür dönemler sona erse dahi psikolojik etkilerinin uzun yıllar sürdüğünü göstermiştir (Zeybek, Bozkur ve Aşkın, 2020). Bu nedenle insan davranışlarının belirli zaman aralıklarında ölçülmesi, psikolojik etkilerle mücadele sürecinde alınacak kararlara ışık tutabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma, potansiyel turistlerin COVID-19 salgını sonrası yurtdışı seyahatlerine katılma niyetlerini etkileyen faktörleri araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada yerel sakinlerin COVID-19'a ilişkin algılarının, tatil amaçlı yurt dışı destinasyonlara seyahat niyetlerini etkileme mekanizması yapısal bir model çerçevesinde test edilecektir. Elde edilecek sonuçların hem gelişmekte olan koronavirüs çalışmaları literatürüne katkıda bulunması, hem de başta hava yolu firmaları olmak üzere karar vericiler için bir referans kaynağı olması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Planlı Eylem Teorisi

İnsanların davranışlarını etkileyen unsurları belirlemeye çalışan ve davranış temelli bir teori olan “Planlı Davranış Teorisi”, gerekçeli eylem teorisinin bir uzantısıdır. Planlı davranış teorisi, insanların sosyal davranışlarının belirli faktörlerin etkisi altında olduğunu, belirli nedenlerden kaynaklandığını ve planlandığını belirtir (Ayar, 2019). Bu fikir, insan davranışlarının üç ana motive edicisi olduğunu varsayar. Bunlardan ilki, kişinin söz konusu davranışı olumlu veya olumsuz olarak değerlendirme derecesini ifade eder. İkincisi; davranışta bulunmak veya yapmaktan kaçınmak için algılanan sosyal baskıyı ifade eden ve sosyal bir bileşen olan öznel normdur. Algı üzerindeki davranışsal kontrolün derecesi ise, eylem teorisine dâhil edilmeyen niyetin üçüncü ve en yeni öncülüdür. Önceki deneyimlerin yanı sıra beklenen engelleri temsil ettiği düşünülen bu unsur, davranışı gerçekleştirmenin algılanan kolaylığı veya zorluğu ile ilgilidir. Genel olarak, bir kişinin söz konusu aktiviteye katılma niyeti ne kadar güçlü olursa, tutumu ve öznel normu o kadar olumlu olur. Buda algılanan davranışsal kontrole olumlu bir şekilde yansır (Ajzen ve Driver, 1992).

Ajzen ve Fishbein (1977) insanın bir davranış sergilemeden önce niyetinin oluşması gerektiğini savunurlar. Niyet, insanın bir davranışı gerçekleştirirken olumlu veya olumsuz sonuçlarına katlandığının göstergesidir. Niyeti ne kadar yüksek ise davranışı gerçekleştirme eğilimi de o kadar yüksektir. Ajzen ve Fishbein'a (1977) göre niyetin oluşmasına da bazı faktörler etki etmektedir. Bunlar gerekçeli eylem teorisinde niyeti etkileyen tutum ve öznel normdur. Teoriyi kuranlar gelen eleştiriyi üzerine teoriye davranışsal inançlar adı ile bir faktör daha eklemişlerdir. Bir kimse belli bir davranışı yapma konusunda olumlu bir tavır içerisinde ise, olumsuz bir tavır içerisinde olan bir kimseye göre, bu bireyin söz konusu davranışı gerçekleştirme şansının daha yüksek olduğu iddia edilir (Yılmaz ve Doğan 2016).

Planlı eylem teorisi, yalnızca ve tamamen isteğe bağlı denetim altında olan davranışlara uygulanması temelinde de eleştirilmiştir. Zaman, fırsat ve başkalarına bağımlılık gibi durumsal olan faktörler, bir kişinin belirli bir davranış göstermesine bağlı olarak kontrolünü de etkileyebilir. Bireylerin, bu çeşitli iç ve dış etkenleri kontrol edebildiklerini düşündükleri derecede, davranışları üzerinde kontrol (algılanan davranış kontrolü) algılar ve niyetlerini takip etmeleri önerilir. Algılanan davranışsal kontrol kavramı, Ajzen (1985) tarafından gerekçeli eylem teorisinin temel çerçevesine eklenmiştir. Bu teorik uzantıya planlı davranış teorisi denir (Smith, 1994).

Teoriye göre insan davranışını güdüleyen üç temel etken vardır. Bu etkenler; kişinin davranışın olası sonuçları ile ilgili inançları ve sonuçların önemi (davranış inançları), başkalarının beklentileri ve bu beklentilerin önemi (normatif inançlar) ve davranışın gerçekleştirilmesini kolaylaştıran veya engel olan faktörler hakkındaki inançlar (kontrol inançları) ve bu faktörlerin gücüdür (Ajzen, 2006). Davranış inançları tutum, normatif inançlar, sübjektif norm ve kontrol inançları da algılanan davranışsal kontrol değişkenini oluşturur (Şahin ve Solunoğlu, 2019).

Niyet

Ajzen (1991) niyeti, bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için duyduğu arzu düzeyi ve ortaya koymayı planladığı çabanın yoğunluğu olarak tanımlamaktadır. Niyetlerin, bir davranışı etkileyen motivasyonel faktörleri içinde barındığı ve davranışı etkileyen motivasyonel faktörleri yakaladığı varsayılır. İnsanların ne kadar çok denemeye istekli olduklarının ve davranışı gerçekleştirmek için ne kadar çaba sarf etmeyi planladıklarının göstergeleridir (Ajzen ve Driver, 1992). Planlı davranış teorisine göre bir kişinin belirli bir eylem biçimine yönelik amacı, davranışlarını belirleyen emel unsurdur. Bireylerin belirli bir davranışı yapma veya yapmama eğilimi, davranışsal niyet olarak adlandırılmaktadır. Davranış ve niyet arasındaki güçlü ilişkiler bazı araştırmalarda ortaya koyulmuştur. Tokay Argan (2016) insanların öngörülemeyen durumlar dışında niyetlerine uygun davranmalarının beklendiğini, kan bağış yapmayı planlayan birinin bunu bir kampanya olduğunda yapması örneğiyle açıklamıştır.

Planlı Davranış Teorisi bireyin niyetinin tutumlarının etkisiyle şekillendiğini savunur. Planlı davranış teorisine göre, bireyin tutumları, niyetlerini etkiler. Ancak niyetin ifşa oranını yükseltmek için tutumu oluşturan değerlerin de yükselmesi gerekir. Geri dönüşümün doğal kaynakları koruyacağını veya enerji tasarrufu sağlayacağını bilen kişilerin, bu tutumları benimseme ve harekete geçme olasılıkları daha yüksek olabilir (Yılmaz ve Doğan, 2016).

Kişinin davranış üzerinde tam bir kontrol sahibi olduğu durumlarda, fırsatlar oluştuğunda niyetin gerçekleşmesi beklenir (Ajzen, 2006). Niyet fiili davranışın doğrudan bir öncülü olarak görülür. Yani, insanların bir davranışta bulunmaya veya davranışsal hedeflerine ulaşmaya yönelik niyetleri ne kadar güçlüyse, o kadar başarılı olacakları tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, başarının derecesi yalnızca kişinin arzusuna veya niyetine değil, aynı zamanda gerekli fırsatların ve kaynakların mevcudiyeti gibi kısmen motivasyonel olmayan faktörlere de bağlı olacaktır.

Toplu olarak bu faktörler insanların davranışları üzerindeki fiili kontrolünü temsil eder. Bir kişi gerekli imkânlarla ve kaynaklara sahip olduğu ve davranışı gerçekleştirme niyetinde olduğu ölçüde, bunu başarmalıdır (Ajzen ve Driver 1992). Kişinin davranış üzerinde tam bir kontrol sahibi olduğu durumlarda, fırsatlar oluştuğunda niyetin gerçekleşmesi beklenir (Ajzen, 2006). Niyet, bireyin bir davranışı gerçekleştirmek için duyduğu arzu düzeyi ve ortaya koymayı planladığı çabanın yoğunluğu olarak tanımlamaktadır (Ajzen, 1991; Şahin ve Solunoğlu, 2019).

Davranışa Yönelik Tutum

Tutum genel olarak deneyim, motivasyon ve bilgiye dayalı olarak düzenlenen bilişsel, duygusal ve davranışsal tepki eğilimidir (Taş, Özen ve Bölen, 2021). Bireyin kendisine veya çevresindeki herhangi bir özne, nesne veya olaya yönelik olabilir. İnsanların bir durum, olay veya nesne ile ilgili görüşlerinin tutarlı olması beklenir. Başka bir deyişle, kişi kan bağış hakkında olumlu bir görüşe sahip olmak için gerekli bilgiye sahipse (bilişsel bileşen), bağış konusunda olumlu bir tutuma sahip olabilir (duygusal bileşen). Bunu davranışlarıyla göstermesi gerekir. Ancak şu nokta unutulmamalıdır; davranışsal unsur, belirli bir şekilde hareket etme niyeti olarak düşünülebilecek bir eğilimi gösterir. Bağışçılardan kan bağışını teşvik etmeleri ve bunu olumlu görmeleri beklenir (Tokay Argan, 2016). Belirli bir faaliyete saygı, o davranışın beklenen sonuçlarına yanıt olarak gelişir. Başka bir deyişle bir kişi, olumlu bir sonuçla sonuçlanacağına inanıyorsa, bir eylemde bulunmaya karşı olumlu bir tutuma sahip olacaktır. Bu tutumlar, kişinin iyi-kötü, güzel-çirkin gibi davranış paradigmalarına dayanmaktadır. Sonuç olarak, davranışa yönelik tutumlar, davranışsal fikirler tarafından oluşturulur (Şahin ve Solunoğlu 2019).

Öznel/Subjectif Norm

Subjetif norm veya öznel norm, bireyin bir davranışı gerçekleştirmeden önce kendisi için önemli olan insanların vereceği tepkiler olarak ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile öznel/subjektif norm bir davranışı yapmak ya da yapmamak için algılanan sosyal baskıdır (Tokay Argan 2016). Öznel norma göre bireylerin belli davranışı yapma konusundaki eğilimleri, önemsedikleri insanların bu davranışı yapıp yapmama konusundaki

beklentilerinden etkilenir. Bir kişi belirli bir davranışa girişme konusunda olumsuz bir tutuma sahip olabilir. Ancak, davranışlarına değer veren ve onları etkileyen diğer kişilerin değerlerine uygun olarak söz konusu davranışı sergileyebilir (Taylor ve Todd, 1995: 603; Yılmaz ve Doğan, 2016: 194). Normatif inançlar referans kişilerin (eş, aile, akraba, arkadaş, uzman vs.) veya grupların bir davranışı onaylayıp onaylamaması ile ilgilidir (Ajzen, 1991).

Algılanan Davranışsal Kontrol

Algılanan davranışsal kontrol bir davranışı yapmanın kişi için ne kadar kolay ya da zor olarak algılandığını ifade eder. Kişinin, söz konusu davranışı yapmasının ne derece kendi kontrolü altında olduğuna ilişkin inancıdır. Algılanan davranışsal kontrol düzeyi, davranışın performansını kolaylaştıran veya baskılayan faktörlerin oluşma sıklığına göre derecelendirilerek değerlendirilmektedir (Tokay Argan, 2016). Davranışı gerçekleştirmenin görünen kolaylığı veya zorluğu, algılanan davranışsal kontrol olarak adlandırılır. Bir kişinin söz konusu davranışa katılma niyeti ne kadar güçlü olursa, tutumları ve öznel normları o kadar olumlu olur ve algılanan davranışsal kontrol o kadar büyük olur (Ajzen ve Driver, 1992). Bununla birlikte, davranışsal kontrol fikri ve bunun niyet ve eylem üzerindeki etkisi, gerçek kontrolden çok psikolojik bir problemdir. Planlı davranış teorisi, algılanan davranışsal kontrole çok önem vermektedir. Planlı davranış teorisine göre davranışsal performans, davranışsal niyetler ve algılanan davranışsal kontrol kullanılarak önceden tahmin edilebilir.

Algılanan davranışsal kontrol, amaç sabit kalırsa bir eylemi uygun şekilde gerçekleştirmek için gerekli çabayı artırabilir. Örneğin, algılanan davranışsal kontrolü yüksek olan birinin algılanan kontrolü zayıf olan birinden daha fazla kayak öğrenmek istemesi mantıklı görünebilir (Ajzen ve Driver, 1992). Hem niyet hem de eylem bundan doğrudan etkilenir. Davranışı sergileyecek kişinin söz konusu davranışı yapmanın ne kadar basit veya zor olacağına dair inancı, algılanan davranışsal kontrol olarak bilinir (Şahin ve Solunoğlu, 2019). Bir kişinin kaynakları, fırsatları ve belirli bir davranışa katılma desteğini kontrol etme yeteneği, algılanan davranışsal kontrol olarak adlandırılır (Ayar, 2019).

Öztürk, Nart ve Altunışık (2015) yapmış oldukları çalışmada tüketicilerin helal ürün satın alma niyetlerinin, tüketicinin helal ürünlere yönelik tutumlarından, kişisel normlardan (hissedilen sosyal baskı) ve algılanan davranışsal kontrolden olumlu bir şekilde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır (Öztürk vd., 2015).

Bir başka çalışmada elde edilen sonuçlara göre sübjektif norm ve davranışa yönelik tutum, niyeti olumlu yönde etkilemektedir. Niyetin ve davranışa yönelik tutumun olumlu yönde olması ise satın alma eyleminin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Demirağ, 2020).

Kişilerin kan bağış davranışını etkileyen faktörleri belirlemek için yapılan bir çalışmada kan bağışlama davranışını harekete geçiren ya da başlatan önemli bir unsurun sübjektif norm olduğu tespit edilmiştir. Sübjektif norm değişkeninin doğrudan kan bağışlama niyetini etkilemediği, kan bağışlama niyeti üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuç kan bağış kampanyalarının yürütülmesinde öncelik verilecek konular arasında kan bağışında bulunan kişilerin çevre tarafından takdir edileceği vurgusunun önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Tokay Argan, 2016).

Yılmaz ve Doğan (2016) yaptıkları çalışmada insanların geri dönüşüm yapma niyetinin en temel belirleyicisinin geri dönüşüme yönelik öznel norm olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fikirlerine değer verdiği kişilerin geri dönüşüm davranışı hakkındaki yönlendirmeleri geri dönüşüm yapma niyetini olumlu etkilemiştir. Öğrencilerin geri dönüşüm yapma niyeti arttıkça, geri dönüşüm davranışları da iyileşmektedir.

Risk Algısı

Risk ile fedakarlık kelimesi birbirlerinin yerine kullanılsa da birbirlerini tamamlayan kelimelerdir. Risk “zarara uğrama tehlikesi” olarak tanımlanırken, fedakarlık “bir amaç uğruna veya gerçekleştirilmesi istenen bir hedef için kendi çıkarlarından vazgeçmek” (Sungur, 2021) olarak tanımlanmıştır. Risk algısı Lim (2003) tarafından 9 başlık altında toplanmıştır. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- Ekonomik risk; algılanan finansal riskin diğer adıdır. Performans riski, satın alınan malların düzgün çalışmama olasılığıdır.

- Sosyal risk; tüketicilerin diğer insanların çevrimiçi satın alma alışkanlıklarını nasıl gördüklerine odaklanır.
- Fiziksel risk; ürünlerin insan sağlığına zararlı olma veya insanların beklediği kadar iyi görünmeme olasılığıdır.
- Psikolojik risk; bireylerin satın alma davranışları nedeniyle zihinsel stres yaşama olasılığıdır.
- Zaman kaybı riski; bireylerin alışveriş davranışları nedeniyle zaman kaybetme olasılığıdır.
- Kişisel risk; bireylerin satın alma davranışları nedeniyle zarar görme olasılığıdır.
- Gizlilik riski, çevrimiçi işletmelerin bireyler hakkında veri toplama ve bunları uygunsuz şekilde kullanma olasılığıdır.
- Kaynak riski; bireylerin ürün satın aldıkları işletmelerin güvenilir olmaması nedeniyle zarar görme olasılığıdır.

Bir tüketici için risk almak ekonomik, sosyal, zaman, performans veya fiziksel anlamda hayatından fedakarlık yapmak olacaktır. Aynı şekilde bir turist için de durum böyledir. Seyahat kararı alırken bu tür riskleri göz önüne almaktadır. İster insan kaynaklı afetlerden isterse doğal afetlerden kaynaklansın, büyük olayların seyahat istekleri üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu etkiler, bir yere gelen ziyaretçi sayısını, demografisini veya harcamalarını şekillendirmektedir. COVID-19 pandemisi insan davranışları üzerinde önemli etkiler meydana getiren en güncel küresel risktir. Garipağaoğlu-Uğur ve arkadaşlarına (2021) göre, pandemi sürecine yönelik olarak insanların sahip oldukları risk algısı seyahat etme isteklerini olumsuz yönde etkilemiştir. COVID-19 gibi durumlar insanların davranışları üzerinde etkili olduğu gibi aynı zamanda işletmelerin de kararlarını etkilemektedir. COVID-19 nedeniyle turizm işletmelerinin daha önce müşterileri hakkında sahip oldukları verilerin büyük çoğunluğu işe yaramaz hale gelmiştir. Bu kapsamda insanların seyahat niyetlerini tanımak, pazarlama mesajlarını geliştirirken algılanan riski azaltmak ve riskten kaçınma tutumlarını iyileştirmek için politikaların/stratejilerin yeniden şekillenmesi önemli hale gelmiştir (Shekari ve Azizi, 2022).

Yöntem

Çalışmanın Evren Ve Örneklemi

Bu çalışmanın evrenini uluslararası seyahat ve turizm faaliyetlerine katılma deneyimi olan turistler oluşturmaktadır. Araştırmanın etik izni Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'ndan 28.07.2022 tarih ve E.58741 sayılı karar ile alınmıştır. Veri toplama süreci İstanbul Havalimanı (IGA) dış hatlar terminalini ve transfer merkezini kullanan uluslararası yolcularla yürütülmüştür. IGA'nın Türkiye'de en fazla yolcu varışının gerçekleştiği havalimanı olması ve Rusya-Ukrayna krizi sonrası Avrupa için önemli bir aktarma merkezi haline dönüşmesi (istairport.com/en), birçok farklı kültüre ait yolcudan veri elde edilmesini mümkün kılmıştır. İngilizce ve Türkçe olarak oluşturulan anket formları çevrim-içi olarak yolculara iletilmiştir. Anketin ilk sorusu "daha önce uluslararası turistik seyahate katıldınız mı?" şeklinde düzenlenmiştir. Bu soruya "evet" cevabı veren katılımcılar için anketin diğer soruları aktif hale gelmiştir. "Hayır" seçeneğini işaretleyen katılımcılar için bir uyarı mesajıyla anket süreci sonlandırılmıştır. Böylece, anket sorularına verilen cevaplarda tutarlılığın ve güvenilirliğin sağlanması amaçlanmıştır. Veri toplama süreci 10.08.2022 tarihinde başlatılmış, 15.09.2022 tarihinde sonlandırılmıştır. QR kodlar üzerinden erişim sağlanan anket formu aracılığıyla toplam 1480 katılımcıya ulaşılmıştır.

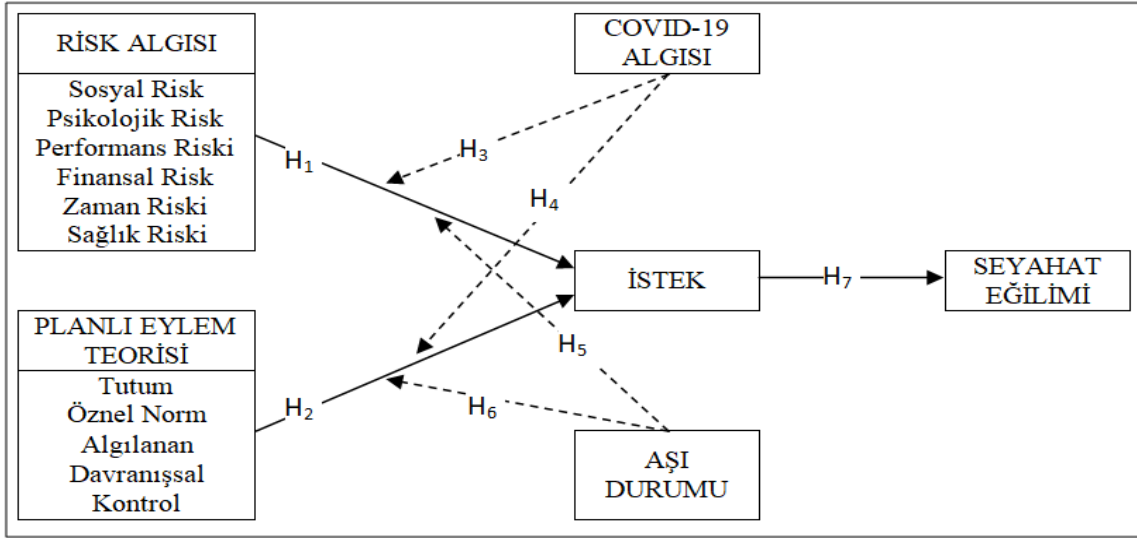
Çalışmanın Ölçüm Araçları

Çalışmada ihtiyaç duyulan birincil veriler çevrim-içi anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Anket formu demografik değişkenleri içeren birinci bölüm başta olmak üzere, çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerini içeren 5 farklı ölçekten oluşturulmuştur. Katılımcıların risk algısı düzeyini belirlemek için Brooker (1984) tarafından geliştirilen "Risk Algısı Ölçeği" (29 soru) kullanılmıştır. Ölçek Artuğer (2015) ve Falahuddin ve arkadaşları (2020) tarafından doğrulanmıştır. Perić ve arkadaşları (2021) ise ölçeğe sağlık boyutunu dâhil etmiştir. Katılımcıların tutum, niyet ve davranışları arasındaki ilişki "Planlı Eylem Teorisi" çerçevesinde 14 soru ile değerlendirilmiştir. Bu amaçla Ajzen ve Fishbein (1977) tarafından 2 boyutlu olarak geliştirilen ve Liu ve arkadaşları (2021) tarafından pandemi sürecinde genişletilerek uygulanan "Planlı Eylem Teorisi" ölçeği kullanılmıştır. Yakın gelecekte turistik seyahate katılma istekliliği Das ve Tiwari (2021) tarafından kullanılan 4 soru üzerinden ölçülmüştür. COVID-19 algısını ölçmek için Liu ve arkadaşları (2021) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış 6 soruluk ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların seyahat eğilimini ölçmeye yönelik 2 soru ise Floyd ve diğerlerinin (2004) çalışmasından uyarlanmıştır.

Araştırmanın Modeli Ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında test edilecek yapısal model Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1.Kavramsal Model

H1:Turistlerin risk algısı uluslararası seyahat isteklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

H2:Turistlerin planlı davranışları uluslararası seyahat isteklerini olumlu yönde etkilemektedir.

H3:Turistlerin COVID-19 algısı risk algılarının seyahat istekleri üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H4:Turistlerin COVID-19 algısı planlı davranışlarının seyahat istekleri üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H5:Turistlerin COVID-19 aşısı olma durumları algısı risk algılarının seyahat istekleri üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H6:Turistlerin COVID-19 algısı planlı davranışlarının seyahat istekleri üzerindeki etkisine aracılık etmektedir.

H7:Turistlerin uluslararası seyahat istekleri, seyahat etme eğilimlerini olumlu yönde etkilemektedir.

Bulgular

Demografik Bulgular

Anket formunu cevaplayan katılımcıların yarısından fazlası erkektir (%60,2). Evli (%46,8) ve bekar (%53,2) katılımcıların oranları birbirine yakın seviyededir. Aylık geliri 2001 \$ ve üzerinde olan katılımcıların oranı (%54,3) toplam katılımcıların yarısından fazladır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim düzeyi lisans ve üzerindedir (%69,5). Yaş gruplarına göre en fazla katılımcı 36-40 yaş aralığında yer almaktadır (%27). Uyruklarına göre katılımcılarda dengeli bir dağılım bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu en az bir kere aşı olan (%66,3) katılımcıların %54,3'ü son üç yılda en az 4 kez uluslararası seyahat etmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Profili

Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%
Kadın	588	39,3	Evli	693	46,8
Erkek	892	60,2	Bekar	787	53,2
Gelir	n	%	Eğitim	n	%
0-500 \$	208	14,1	İlkokul	57	3,8
501-1000 \$	313	21,1	Lise	395	26,7
1001 – 2000 \$	156	10,5	Lisans	631	42,6
2001-3000 \$	412	27,9	Yüksek Lisans	223	15,1
3001 \$ ve üzeri	391	26,4	Doktora	174	11,8

Yaş	n	%
18-25	204	13,8
26-30	308	20,8
31-35	283	19,1
36-40	399	27
41 ve üzeri	286	19,3
Aşı Durumu	n	%
Evet aşı oldum (Son doz yapıldı)	670	45,3
Evet aşı oldum (Son doz bekliyor)	311	21
Henüz değil ama yakında olacağım	98	6,6
Artık aşıya gerek yok (Aşı olmadım)	257	17,4
Aşıya karşıyım	144	9,7

Uyruk	n	%
İskandinav	301	20,3
Birleşik Arap Emirlikleri	343	23,1
Japon	247	16,7
Rus	358	24,1
Diğer	231	15,6
Son 3 yılda Yurt Dışı Seyahati	n	%
1	78	5,3
2	177	11,9
3	421	28,5
4	336	22,7
5 ve üzeri	468	31,6

Araştırma kapsamında kullanılan verilerin, nicel analizler için kullanılıp kullanılmayacağını belirlemek amacıyla tüm ölçekler ayrı ayrı güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Buna göre Risk Algısı ölçeği için güvenilirlik kat sayısı $\alpha=0.801$, Planlı Eylem Teorisi Ölçeği için $\alpha=0.844$, İsteklilik düzeyini ölçmeye yönelik 4 önerme için $\alpha=0.766$, COVID-19 Algısına yönelik ölçeğe ilişkin $\alpha=0.724$ ve Seyahat Eğilimini ölçmeye yönelik 2 önerme için $\alpha=0.865$ 'tir. Elde edilen güvenilirlik kat sayıları için $\alpha \geq 0.70$ şartının sağlanması verilerin istatistiksel analizler için gerekli şartı sağladığını göstermiştir (Gliem ve Gliem, 2003).

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Kat Sayıları

Ölçek	Boyut	Önerme Sayısı	α
Risk Algısı (RİA) $\alpha=0,801$	Sosyal Risk (SOR)	3	,741
	Fiziksel Risk (FİR)	5	,798
	Psikolojik Risk (PSR)	6	,773
	Performans Riski (PER)	3	,785
	Finansal Risk (FNR)	4	,739
	Zaman Riski (ZAR)	3	,792
	Sağlık Riski (SAR)	5	,781
Planlı Eylem Teorisi (PET) $\alpha= 0,844$	Tutum (TUT)	5	,854
	Öznel Norm (ÖZN)	5	,811
	Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK)	4	,836
İstek	İstek (İST)	4	,766
COVID-19 Algısı	Algı (ALG)	6	,724
Seyahat Eğilimi	Eğilim (EĞL)	2	,865

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz sonucunda $\chi^2/df=2,087 \leq 5$; $p=0,011 \leq 0,05$; $RMSEA=0,056 \leq 0,08$; $GFI=0,94 \geq 0,90$ ve $CFI=0,91 \geq 0,90$ olarak elde edilmiştir (Baltacı, 2020). Böylece test edilen faktör yapılarının doğrulandığına karar verilmiştir. Bununla birlikte test edilen gözlenen değişkenlerin (faktörlerin), bağlı oldukları gizil yapıların (ölçeklerin) birer temsilcisi olup olmadığını belirleyebilmek için birleşim ve ayrışım geçerlilikleri hesaplanmıştır (Fornell ve Larcker, 1981). Birleşim geçerliliği varsayımın kabul edilebilmesi için açıklanan ortalama varyansın (AVE) 0,50'den büyük olması, birleşik güvenilirliğin (CR) ise 0,70'den büyük olması gerekmektedir (Uslu, 2017). Ayrışım geçerliliği için ortalama paylaşılan değer (ASV) ve maksimum paylaşılan değer (MSV) AVE katsayısından küçük olması gerekmektedir (Serafini vd., 2016). Tablo 2'de sunulan veriler incelendiğinde tüm varsayımların sağlandığı görülmektedir. Böylece doğrulanan faktör yapılarının birleşim ve ayrışım geçerliliğini sağladığı kanıtlanmıştır.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	Faktörler	AVE	CR	\sqrt{AVE}	MSV	ASV
Risk Algısı (RİA)	Sosyal Risk (SOR)	,609	,701	,780	,604	,542
	Fiziksel Risk (FİR)	,627	,798	,792	,563	,474
	Psikolojik Risk (PSR)	,604	,823	,777	,521	,439
	Performans Riski (PER)	,639	,705	,799	,587	,485
	Finansal Risk (FNR)	,622	,759	,788	,579	,461
	Zaman Riski (ZAR)	,666	,710	,816	,640	,583
	Sağlık Riski (SAR)	,599	,794	,774	,411	,558
	Tutum (TUT)	,563	,789	,751	,342	,415

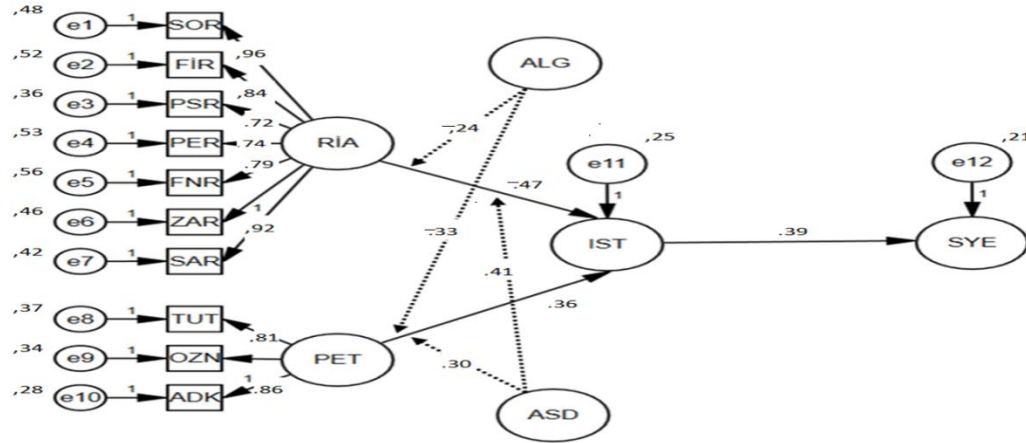
Planlı Eylem Teorisi (PET)	Öznel Norm (ÖZN)	,594	,793	,771	,377	,462
	Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK)	,568	,750	,754	,359	,471
İstek	İstek (İST)	,549	,747	,741	,328	,397
COVID-19 Algısı	Algı (ALG)	,557	,817	,746	,417	,468
Seyahat Eğilimi	Eğilim (SYE)	,779	,701	,883	,523	,590

CMIN=162,852; DF=78; p=0,011; CMIN/DF=2,087; RMSEA=0,056; GFI=0,94; CFI=0,91

Araştırma kapsamında doğrulanan değişkenlerin aralarındaki ilişkiler yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak test edilmiştir. Modelde turistlerin risk algısı ve planlı davranışlarının seyahat eğilimleri üzerindeki etkisinde isteklilik düzeylerinin aracılık rolü test edilmiştir. Ayrıca, COVID-19 algısı ve aşı olma durumlarının oluşan model üzerindeki etkileri de değerlendirilmiştir.

Test edilen modelin uyum indeksleri $\chi^2/df=1,830 \leq 5$; RMSEA= 0,041 \leq 0,05; GFI=0,93 \geq 0,90; CFI=0,95 \geq 0,90 olarak elde edilmiştir. Bu kat sayılar modelin iyi bir uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm t değerlerinin 1,96'dan ($p < 0,05$) büyük olması, oluşan yolların istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır (Baltacı, 2020). Oluşturulan modelde RİA'ya ait varyans açıklama oranı %24,1 ($R^2 = 0,241$), PET'e ait varyans açıklama oranı %19,7 ($R^2 = 0,197$), İST'e ait varyans açıklama oranı %30,4 ($R^2 = 0,304$) ve SYE' ait varyans açıklama oranı ise %41,9 ($R^2 = 0,419$)'dur.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modellemesi Analiz Sonuçları

CMIN=47,584; DF=26; p=.007; CMIN/DF=1,830, RMSEA=.041; GFI=0,93

Yapısal modelin testi sonucunda turistlerin risk algılarının isteklilikleri üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu görülmüştür (H1: $\beta = -0,472$; $t = 18,91$; $p = 0,004$). Buna göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. Turistlerin planlı davranışları, isteklilikleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir (H2: $\beta = 0,364$; $t = 14,357$; $p = 0,012$). Buna göre H2 hipotezi kabul edilmiştir. Turistlerin COVID-19 Algısı, Risk Algıları ve İsteklilikleri arasındaki ilişkiye olumsuz ve anlamlı bir etkide bulunmakta, RİA'nın İST üzerindeki olumsuz etkisini güçlendirmektedir (H3: $\beta = -0,241$; $t = 16,249$; $p = 0,009$). Buna göre H3 hipotezi kabul edilmiştir. Turistlerin COVID-19 Algı düzeyleri Planlı Davranışları ve İsteklilikleri arasındaki ilişkiyi olumsuz ve anlamlı bir şekilde etkilemekte, PET'in İST üzerindeki olumlu etki düzeyini düşürmektedir (H4: $\beta = -0,335$; $t = 10,813$; $p = 0,027$). Buna göre H4 hipotezi kabul edilmiştir. Turistlerin Aşı Olma Durumu, Risk Algıları ve İsteklilikleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir, RİA'nın İST üzerindeki olumsuz etkisini azaltıcı bir etki göstermektedir (H5: $\beta = 0,411$; $t = 12,214$; $p = 0,033$). Buna göre H5 hipotezi kabul edilmiştir. Turistlerin Aşı Olma Durumu Planlı Davranışları ve İsteklilikleri arasındaki ilişki üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir, PET'in İST üzerindeki olumlu etkisini arttırmaktadır (H6: $\beta = 0,300$; $t = 10,022$; $p = 0,003$). Turistlerin İsteklilik düzeyi Seyahat Etme Niyetleri üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca RİA ve PET'in SYE üzerindeki etkisine aracılık etmektedir (H7: $\beta = 0,395$; $t = 13,605$; $p = 0,001$). Buna göre H7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Hipotez Testi Sonuçları

	Hipotezler	β	S.H	t	p	Sonuç
H ₁	RİA → İST	-0,472*	0,034	18,911	0,004	Kabul
H ₂	PET → İST	0,364*	0,018	14,357	0,012	Kabul
H ₃	ALG → RİA+İST	-0,241*	0,040	16,249	0,009	Kabul

H ₄	ALG	→	PET+İST	-0,335*	0,039	10,813	0,027	Kabul
H ₅	AŞD	→	RİA+İST	0,411*	0,027	12,214	0,033	Kabul
H ₆	AŞD	→	PET+İST	0,300*	0,022	9,178	0,003	Kabul
H ₇	İST	→	SYE	0,395*	0,058	13,605	0,001	Kabul

S.H= Standart Hata

Sonuç, Tartışma, Öneriler

Geçmiş seyahat deneyimleri turistleri pandemi sonrası süreçte seyahat etmeye iten önemli bir motivasyon kaynağıdır (Liu vd., 2021). Pandemi öncesi dönemdeki çalışma sonuçları da, geçmiş deneyimlerin seyahat niyetini etkilediğini göstermiştir (Lam ve Hsu, 2004). Daha önceki destinasyon deneyimi ve uluslararası seyahat deneyimi, davranışsal niyetleri ılımlaştırıcı bir etki gösterebilmektedir (Hsieh vd., 2016). Yapılan bu çalışmada daha önce uluslararası seyahat ve turistik deneyimi olmayan kişiler örneklemden dışlanmıştır. Bu durum, elde edilen sonuçların tutarlığı açısından önem taşımaktadır. Elde edilen sonuçlar turistik deneyime sahip katılımcıların risk algılarının seyahat istekliliklerini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Psikolojik risk algısı bu etkiye en fazla katkıda bulunan alt boyut olmuştur. Perić ve arkadaşları da (2021) yapmış oldukları çalışmada bireylerin risk algılarının seyahat eğilimlerini olumsuz yönde etkilediğini doğrulamıştır. Risk algısı boyutlarından psikolojik riskin seyahat davranışını yönlendiren en önemli faktör olduğunu, finansal risk ve sağlık riskinin de onu takip ettiğini belirtmişlerdir. Falahuddin ve arkadaşları (2020) da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmada elde ettikleri bulgular risk algısının uluslararası seyahat eğilimini olumsuz yönde etkilediğini, stres seviyesinin ise iki değişken arasındaki ilişkide olumsuz etkiyi güçlendirdiğini ortaya koymuştur.

Turistlerin bir davranışı tahmin edilirken sadece istekliliklerini ve eğilimlerini ölçmek yetmemektedir. Onların davranışlarına yön veren kalıpların yani öznel normların bilinmesi, seyahat etme veya etmeme kararları üzerinde etkili olan planlı davranışlarının zamansal yönünün de ölçülmesi gerekmektedir (Yuzhanin ve Fisher, 2016). Bu çalışmada turistlerin planlı davranışlarının, uluslararası seyahat istekliliklerini olumlu yönde teşvik ettiği görülmüştür. Özellikle algılanan davranışsal kontrol faktörü, planlı eylem temelinde isteklilik üzerinde diğer faktörlere göre daha olumlu bir etkiye sahiptir. Onu sırasıyla öznel norm ve tutum faktörleri takip etmektedir. Liu ve arkadaşları (2021) turistlerin öznel normlarının, algılanan davranışsal kontrol düzeylerinin ve tutumlarının pandemi sonrası süreçte yurtdışı seyahat eğilimlerini olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular turistlerin COVID-19'a yönelik algılarının risk algıları ve isteklilikleri arasındaki olumsuz ilişki düzeyini arttırdığını göstermiştir. Turistlerin pandemi süreci ile ilgili olumsuz düşünceleri, risk algısı düzeylerini arttırmak yoluyla uluslararası seyahat istek düzeylerini düşürmektedir. Neuburger ve Egger (2021) COVID-19 risk algısının seyahat isteğini önemli ölçüde düşürdüğünü ortaya koymuştur. Liu ve arkadaşları da (2021) benzer sonuçlara ulaşmış, pandemi algısının yurtdışı seyahat eğilimini olumsuz yönde etkilediğini bulmuştur. Li ve Ito (2021), karantinanın kaldırılmasının insanlarda psikolojik bir rahatlama yol açtığını, COVID-19 algısını düşürdüğünü ve seyahat istekliliğini arttırdığını bulmuştur. Pandeminin tümüyle ortadan kalkmadığı göz önüne alındığında, turistlerin seyahat eğiliminin kaçış motivasyonunun bir sonucu olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür (Li vd., 2021). Yaşanan sağlık krizinin ve olumsuz medya haberlerinin meydana getirdiği psikolojik baskı, seyahatin insanlar için bir kaçış yolu olarak görülmesine yol açmıştır. Pandemi sürecinde yaşanan açılmalar sonrası başlayan intikam seyahatleri psikolojik boşalmanın en önemli göstergesidir (Abdullah, 2021; Zaman vd., 2021). Bu kaçış bazı çalışmalarda plasebo etkisi olarak gösterilmiştir (Seraphin ve Dosquet, 2020). Ancak, ortaya koyulan ampirik bulgular turistlerin motivasyonel bir değişim yaşadığını, seyahat ve destinasyon seçimi davranışlarını tamamen planlı bir şekilde yaptıklarını ortaya koymuştur (Baltacı ve Kurar, 2022; Baltacı, 2022).

Turistlerin COVID-19'a yönelik algı düzeyleri planlı davranışları ve seyahat isteklilikleri arasındaki olumlu ilişkiyi düşürücü bir etki göstermektedir. Pandemi süreci ile ilgili haberler medyada eskisi kadar yer almamaktadır. Yeni normal süreçte herhangi bir kısıtlama tedbiri de uygulanmamaktadır. Ancak, turistlerin pandemiye yönelik tutumları halen olumsuz düzeydedir. Bu durum, planlı eylem teorisinin alt boyutları olan öznel norm, algılanan planlı davranış ve tutum düzeylerini bastırmaktadır. Bu nedenle seyahat planı yapma konusunda istek düzeyleri düşülebilmektedir.

Aşı olma durumu, turistlerin psikolojik olarak rahatlamasını sağlamıştır (Radic vd., 2021). Bu durum hem planlı eylem düzeylerinin hem de risk algılarının uluslararası seyahat etme isteği üzerindeki etkisini güçlendirmiştir. Pandemi ile etkin bir mücadele aracının olmadığı dönemde keskin bir şekilde seyahatten kaçınan insanlar (Rastegar vd., 2021), aşılama sürecinin başlamasıyla daha ılımlı bir davranış sergilemeye başlamıştır (Gürsoy vd., 2021). Bu bulgu pandemi öncesi literatürle de uyumludur (Muehlenbein vd., 2008).

Çalışmada elde edilen bulgular turistlerin uluslararası seyahat istekliliklerinin, seyahat etme eğilimlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Liu ve arkadaşları (2021) da çalışmalarında benzer bulgulara ulaşmışlar; seyahat etme isteğinin, seyahat eğilimini olumlu yönde etkilediğini kanıtlamışlardır.

Yaşanan krizler ortadan kalksa dahi psikolojik etkileri uzun süre devam etmektedir (Baltacı ve Kurar, 2022). Elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, pandeminin turistlerin seyahat davranışları üzerindeki olumsuz etkisinin halen devam ettiğini göstermektedir. Bu bilgi ilgili literatürü doğrulamaktadır. Özellikle risk algısı alt boyutlarından psikolojik risk algısının yapısal modele sağladığı katkının diğer risk boyutlarından fazla olması da, psikolojik etkinin devam ettiğini göstermektedir. Ancak, aşı gibi somut bir çözüm önerisinin ortaya koyulması, planlı davranışı güçlendirmiş ve seyahat eğilimini arttıran önemli bir faktör haline gelmiştir. Turistlerin seyahat istekliliklerinin devam edebilmesi için dışsal bir faktör olan aşı çözümü tek başına yeterli değildir. Güvenli destinasyon imajının da güçlendirilmesi gerekmektedir (Perić vd., 2021). Bu yönde atılacak adımlar, turistlerin seyahat rotalarının belirlenmesinde de önemli bir rol oynayacaktır.

Pandeminin neden olduğu sosyal, psikolojik ve ekonomik etkilerin halen devam ettiği göz önüne alındığında, bu etkilerin algılanma derecesinin düzenli aralıklarla ölçülenmeye devam etmesi önem taşımaktadır. Böylece, algı düzeyinde olumlu veya olumsuz yönde meydana gelecek değişiklikler ve bu değişikliklere etki eden faktörler ortaya koyulabilecektir. Sonucunda ise pandemi sürecine ilişkin bütüncül bir bakış açısı ortaya koyulabilecektir. Bu çalışmada pandemi ile mücadelede kullanılan aşı faktörü bir değişken olarak ele alınmıştır. Diğer çalışmalarda yazılı ve görsel basın, uyarı levhaları, sokağa çıkma yasakları, sosyal mesafe kuralı gibi değişkenlerin ele alınması, toplum nezdinde en etkili aracın ortaya koyulmasına, bunlar arasında hiyerarşik bir sıralama yapılmasına, bireylerin gelecekteki davranışlarının tahmin edilmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdullah, M. N. A. (2021). Revenge tourism: Trend or impact post-pandemic Covid-19?. In *Promoting creative tourism: Current issues in tourism research* (pp. 623-627). Routledge, Bandung/Indonesia.
- Ajagunna, I., Ilori, M. O. ve McLean, E. (2022). An analysis of post-pandemic scenarios: what are the prospects for the Caribbean cruise industry?. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 14(2), 91-98.
- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In *Action control* (pp. 11-39). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211.
- Ajzen, I. ve Driver, B. L. (1992): Application of the theory of planned behavior to leisure choice. In *Journal Of Leisure Research* 24 (3), Ss. 207–224. DOI: 10.1080/00222216.1992.11969889.
- Ajzen, I., ve Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888–918. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.84.5.888>
- Artuğer, S. (2015). The effect of risk perceptions on tourists' revisit intentions. *European Journal of Business and Management*, 7(2), 36-43.
- Ayar, İ. (2019): Tüketicilerin sürdürülebilir tüketim niyetinin planlı davranış teorisi kapsamında belirlenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük Üniversitesi*.
- Baltacı, F. (2020). Turizmin sürdürülebilir gelişiminde yerel halkın davranışsal rolü, çevresel tutumu ve verdiği destek arasındaki ilişki: Alanya örneği. *Journal Of Economy Culture And Society*. 63: 213-236
- Baltacı, F. (2022). International Second Home Tourists' Recreational Experiences in the Pandemic: The Case of Coastal Turkey, Ziakas, V., (Ed), in *Trends in Advances in Sport and Leisure Management (Expanding the Frontiers)*, (124-145), Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.
- Baltacı, F. ve Kurar, İ. (2022). COVID-19: Determining the changing motivations of international second home tourists in coastal Turkey. *Journal of the Geographical Institute " Jovan Cvijic", SASA*, 72(2), 175-189.
- Brooker, G. (1984). An assessment of an expanded measure of perceived risk. *NA - Advances in Consumer Research*, 11, 439-441.

- Das, S. S. ve Tiwari, A. K. (2021). Understanding international and domestic travel intention of Indian travellers during COVID-19 using a Bayesian approach. *Tourism Recreation Research*, 46(2), 228-244.
- Demirağ, F., (2020). Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin Satın Almaya Etkisi. *Izmir İktisat Dergisi* 35 (2), Pp. 241–253. DOI: 10.24988/İje.202035203.
- Falahuddin, A. F., Tergu, C. T., Brollo, R., ve Nanda, R. O. (2020). Post COVID-19 pandemic international travel: Does risk perception and stress-level affect future travel intention?. *Jurnal Ilmu Sosial dan Ilmu Politik*, 24(1), 1-14.
- Floyd, M. F., Gibson, H., Pennington-Gray, L. ve Thapa, B. (2004). The effect of risk perceptions on intentions to travel in the aftermath of September 11, 2001. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(2-3), 19-38.
- Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Garipağaoğlu-Uğur, N., Kızıllırmak, İ., ve Dereli, G. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin seyahat etme niyetine etkisi. *Balikesir University Journal of Social Sciences Institute*, 24(46).
- Gliem, J. A. ve Gliem, R. R. (2003). Calculating, interpreting, and reporting Cronbach's alpha reliability coefficient for Likert-type scales. *Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, and Community Education*, 82-88.
- Guo, J., Deng, C. ve Gu, F. (2021). Vaccinations, mobility and COVID-19 transmission. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 97.
- Gürsoy, D., Can, A. S., Williams, N., ve Ekinci, Y. (2021). Evolving impacts of COVID-19 vaccination intentions on travel intentions. *The Service Industries Journal*, 41(11-12), 719-733.
- Hao, F., Xiao, Q. ve Chon, K. (2020). COVID-19 and China's hotel industry: Impacts, a disaster management framework, and post-pandemic agenda. *International journal of hospitality management*, 90, 102636.
- Hsieh, C. M., Park, S. H., ve McNally, R. (2016). Application of the extended theory of planned behavior to intention to travel to Japan among Taiwanese youth: Investigating the moderating effect of past visit experience. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(5), 717-729.
- Ianioglo, A. ve Rissanen, M. (2020). Global trends and tourism development in peripheral areas. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 20(5), 520-539.
- Lam, T., ve Hsu, C. H. (2004). Theory of planned behavior: Potential travelers from China. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 28(4), 463-482.
- Li, S. R. ve Ito, N. (2021). "Nothing Can Stop Me!" Perceived Risk and Travel Intention Amid the COVID-19 Pandemic: A Comparative Study of Wuhan and Sapporo. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2021* (Ss. 490-503). Springer, Cham.
- Li, J., Zhan, D., Zhou, Y. Ve Gao, X. (2021). Loneliness and problematic mobile phone use among adolescents during the COVID-19 pandemic: The roles of escape motivation and self-control. *Addictive behaviors*, 118, 106857.
- Lim, N. (2003). Consumers' perceived risk: sources versus consequences. *Electronic commerce research and applications*, 2(3), 216-228.
- Liu, Y., Shi, H., Li, Y., ve Amin, A. (2021). Factors influencing Chinese residents' post-pandemic outbound travel intentions: an extended theory of planned behavior model based on the perception of COVID-19. *Tourism Review*, 76(4), 788-808.
- Long, E., Patterson, S., Maxwell, K., Blake, C., Pérez, R. B., Lewis, R. ve Mitchell, K. R. (2022). COVID-19 pandemic and its impact on social relationships and health. *J Epidemiol Community Health*, 76(2), 128-132.
- Massari, S., Principato, L., Antonelli, M. ve Pratesi, C. A. (2022). Learning from and designing after pandemics. CEASE: A design thinking approach to maintaining food consumer behaviour and achieving zero waste. *Socio-Economic Planning Sciences*, 82, 101143.

- Muehlenbein, M. P., Martinez, L. A., Lemke, A. A., Ambu, L., Nathan, S., Alsisto, S., ve Sakong, R. (2008). Perceived vaccination status in ecotourists and risks of anthroozoonoses. *EcoHealth*, 5(3), 371-378.
- Neuburger, L. ve Egger, R. (2021). Travel risk perception and travel behaviour during the COVID-19 pandemic 2020: A case study of the DACH region. *Current Issues in Tourism*, 24(7), 1003-1016.
- Öztürk, A., Nart, S., ve Altunışık, R. (2015). Tüketicilerin helal tüketim davranışlarının belirleyicileri: Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde bir araştırma. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 141-160.
- Perić, G., Dramićanin, S., ve Conić, M. (2021). The impact of Serbian tourists' risk perception on their travel intentions during the COVID-19 pandemic. *European Journal of Tourism Research*, 27, 2705-2705.
- Rab, S., Javaid, M., Haleem, A., ve Vaishya, R. (2020). Face masks are new normal after COVID-19 pandemic. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14(6), 1617-1619.
- Radic, A., Koo, B., Gil-Cordero, E., Cabrera-Sánchez, J. P. ve Han, H. (2021). Intention to take COVID-19 vaccine as a precondition for international travel: application of extended norm-activation model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), 3104.
- Rastegar, R., Seyfi, S. ve Rasoolimanesh, S. M. (2021). How COVID-19 case fatality rates have shaped perceptions and travel intention?. *Journal Of Hospitality And Tourism Management*, 47, 353-364.
- Serafini, K., Malin-Mayor, B., Nich, C., Hunkele, K., ve Carroll, K. M. (2016). Psychometric properties of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) in a heterogeneous sample of substance users. *The American Journal of Drug And Alcohol Abuse*, 42(2), 203-212.
- Seraphin, H. ve Dosquet, F. (2020). Mountain tourism and second home tourism as post COVID-19 lockdown placebo?. *Worldwide hospitality and tourism themes*. 12(4), 485-500.
- Shekari, F., ve Azizi, F. (2022). Exploring the Factors Affecting Travel Intention During the COVID-19 Pandemic: A Structural Analysis. *Iranian Journal of Management Studies*, 15(3), 613-632.
- Smith, S. L. (1994). The tourism product. *Annals of tourism research*, 21(3), 582-595.
- Sungur, E. (2021). İş deneyimi olmayan gençler için çalışmanın anlamı: görgül bir araştırma / The meaning of working for young people without work experience: an empirical research. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), s. 365-384
- Şahin, E. Solunoğlu, A. (2019). Planlı davranış teorisi kapsamında sokak yemeği yeme niyetinin ölçülmesi: mersin örneği. *Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi* 16 (3), Ss. 383–397.
- Taş, K., Özen, Ü. ve Bölen M. C. (2021). Instagram kullanmaya yönelik tutumu etkileyen bilişsel, duygusal ve davranışsal faktörlerin incelenmesi. *MAKU SOBED*, (33), 27-47. <https://doi.org/10.20875/makusobed.688656>
- Taylor, S., ve Todd, P. (1995). An integrated model of waste management behavior: A test of household recycling and composting intentions. *Environment and behavior*, 27(5), 603-630.
- Tokay Argan, M., (2016). Kan Bağış Davranışını Etkileyen Faktörlerin Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2, Pp. 96–104.
- Uslu, A. (2017). Müşteri-çalışan uyumunun müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyetine etkisi: Fethiye'deki konaklama işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 197-211.
- Yılmaz, V. ve Doğan, M. (2016) Planlanmış davranış teorisi kullanılarak önerilen bir yapısal eşitlik modeli ile geri dönüşüm davranışlarının araştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Special Issue
- Yuzhanin, S. ve Fisher, D. (2016). The efficacy of the theory of planned behavior for predicting intentions to choose a travel destination: A review. *Tourism Review*. 71(2), 135-147.
- Zaman, U., Raza, S. H., Abbasi, S., Aktan, M., ve Fariás, P. (2021). Sustainable or a butterfly effect in global tourism? Nexus of pandemic fatigue, covid-19-branded destination safety, travel stimulus incentives, and post-pandemic revenge travel. *Sustainability*, 13(22), 12834. <https://www.istairport.com/en?locale=en> (Erişim, 18.07.2022; 14:20).

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ BAĞLAMINDA DİKEY TARIM UYGULAMALARI (VERTICAL AGRICULTURE PRACTICES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE GASTRONOMY)

Işıl CANKÜL^{1*} (orcid.org/ 0000-0001-5229-4571)

Yasemin TOPRAK² (orcid.org/ 0000-0002-1349-8544)

¹Bağımsız Araştırmacı, Eskişehir, Türkiye

²Bağımsız Araştırmacı, Bolu, Türkiye

Özet

Artan nüfus ile birlikte birçok sorun insan hayatını etkilemektedir. Bunların başında küresel ısınma, tarım alanlarının tahribatı, kentlere göç ve su ihtiyacının artması sayılabilmektedir. Bu sorunların çözümü için sürdürülebilirlik kavramı gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Tarımda ve gastronomi alanında sürdürülebilirliği sağlamak için atılan adımlardan biri de dikey tarım uygulamalarıdır. Dikey tarım uygulamaları insanların yıl boyunca gıdaya ulaşımını kolaylaştırmak, onlara pestisitler ve GDO'suz ürün sunabilmek, tarım alanlarında birim alandan daha fazla verim elde edebilmek ve bu çözümlerin sürdürülebilir olmasını sağlamak adına bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmada amaç sürdürülebilir gastronomi bağlamında dikey tarım uygulamalarını değerlendirmektir. Araştırmada dikey tarım uygulamaları ile ilgili literatür taraması yapılmış ve sürdürülebilir gastronomi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sürdürülebilirlik kavramının ilişkilendirildiği her şeyde olduğu gibi sürdürülebilir gastronomi de doğal kaynakların israf edilmemesi, üretimin çevreye ve sağlığa zarar vermeden nesillerce devam edebilmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple sürdürülebilir gastronomi için mevsimsellik, üreticiler, doğal yaşam ve mutfak gelenekleri büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda gastronominin, gıda ürünlerinin sürdürülebilir olması tarım uygulamalarının da sürdürülebilir olmasından geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dikey Tarım, Gastronomi, Sürdürülebilir Gastronomi

Abstract

With the increasing population, many problems affect human life. Among these, global warming, destruction of agricultural areas, migration to cities and increase in water need can be counted. For the solution of these problems, the concept of sustainability is gaining importance day by day. One of the steps taken to ensure sustainability in agriculture and gastronomy is vertical farming practices. Vertical farming practices emerge as a solution in order to facilitate people's access to food throughout the year, to offer them products without pesticides and GMOs, to obtain more efficiency from the unit area in agricultural areas and to ensure that these solutions are sustainable. In this direction, the aim of this study is to evaluate vertical farming practices in the context of sustainable gastronomy. In the study, a literature review on vertical farming practices was made and evaluated within the framework of sustainable gastronomy. As with everything that the concept of sustainability is associated with, sustainable gastronomy means that natural resources are not wasted and that production can continue for generations without harming the environment and health. For this reason, seasonality, producers, natural life and culinary traditions are of great importance for sustainable gastronomy. In this direction, the sustainability of gastronomy and food products depends on the sustainability of agricultural practices.

Keywords: Vertical Agriculture, Gastronomy, Sustainable Gastronomy

* Sorumlu yazar: emecanisil@gmail.com

DOI: 10.33083/joghat.2022.234